

T O P L U M S A L T A R İ H İ

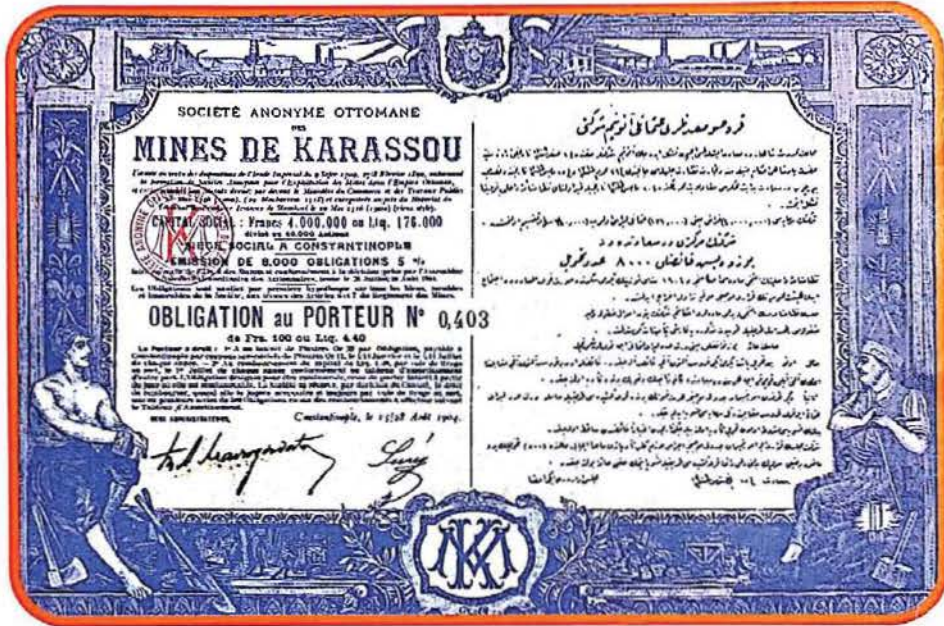
**1870'lerde
Hava Oyunları,
1980'lerde
Banker Krizi**

**Düyun-ı Umumiye
İdaresi'nin
İstihdam Politikaları**

**Osmanlı Devleti'nde
İlk Kambiyo İstikrar
Sözleşmesi**

**İzmir'de
Kabotaj ve
Denizcilik Bayramı
Kutlamaları**

**Burdur'da
1914 Depremi**

**Camondo
Hanedanının
Yükseliş
ve Çöküşü**

**Bankacılık ve
Finans Tarihi**

Osmanoğullarının Portreleri

TÜRK FINANS TARİHİNDE BENZER İKİ OLAY

1870'lerde Hava Oyunları, 1980'lerde Banker Krizi

CEM ÇETİN
MURAT ÇİFTÇİ

16. yüzyılda Hollandalı bir bankerinin karısıyla birlikte para sayarken gösteren bir resim.

Coğrafi keşifler ve ardından yaşanan gelişmeler ile Avrupa, başta Amerika kıtasından olmak üzere dünyanın dört bir yanından gelen çok çeşitli malın akınına uğradı. Ortaçağ boyunca kendine yetme çabası ile içine dönük bir yaşam sürdüren Avrupa, 15. yüzyıldan itibaren ticari kapitalizmin gelişimine sahne oldu. Avrupa'da yeni ticari ve finansal kurumlar ve kavramlar kullanılmaya ve yaygınlık kazanmaya başladı. Bu kurumlardan biri de menkul kıymetler borsalarının oluşumudur. Avrupa'da Venedik, Floransa ve Cenova'da 14. yüzyılın ortalarından itibaren devletlerin borç senetleri ciro edilmekteydi. Ancak bir menkul kıymetler borsasının kuruluşu, 17. yüzyılda ve Güney Avrupa'da değil, Avrupa'nın batısında Hollanda'da gerçekleşti. Amsterdam'da tanık olunan gelişme işlem hacminin büyüklüğü yanı sıra akışkanlığı, reklamının yapılması ve spekülasyon serbestliği idi. 1630'ların ortasına gelindiğinde Hollanda'da "lale çılgınlığı" denilen ve lale soğanlarını konu edinen spekülasyonlar yapılmaya başlandı. Bu durum, Hollandalıların borsaya olan ve şiddetle yaşanan bu tutkularının çok önemli bir göstergesi idi.

Bu dönemde Hollandalıların borsa tutkusunu anlatan bir de kitap kaleme alınmıştı. Bir İspanyol Yahudisi tüccar Joseph de la Vega, 1688'de Amsterdam'da yayımlanmış olduğu ve titiz bir gözleme dayandığı anlaşılan *Confusion de Confusiones* adlı kitabında Amsterdam'da gerçekleşen borsa

oyunlarını oldukça detaylı olarak anlatmaktadır. Amsterdam'da yaşanan spekülasyonların niteliğini ve boyutunu göstermesi açısından Joseph de la Vega'nın kitabından yaptığı alıntı ile birlikte Fernand Braudel şu açıklamayı yapmaktadır:

Joseph de la Vega 1688'de "bizim spekülatörler, Hollandalıların *caffy* ve Doğu Akdenizlilerin *caffé* dedikleri bir içecek satılan evlere devam etmektedirler" diye anlatmaktadır. Bu *caffy hu-isen* "kışın davetkâr sobaları, cazip vakit geçirme biçimleriyle, büyük bir rahatlıktır: bazıları okumak için kitap, diğer bazıları oyun masaları ve hepsi konuşacak insanlar sunmaktadır; biri sıcak kakao, diğeri kahve, bir başkası süt, bir diğeri çay içmekte ve hemen hepsi tütün kullanmaktadır... Böylece ısınmakta, büyük bir zevk almakta ve ucuza vakit geçirmekte, haberleri dinlemektedirler. Borsa saatlerinde, şu veya bu borsa oyuncusu bu evlerden birine girince, ona hisse senetlerinin ne ettiği sorulmakta, o da onların o andaki fiyatlarına yüzde bir veya iki eklemekte, küçük bir not defteri çıkartarak, yalnızca aklından yaptığı şeyleri, gerçekten yaptığını inandırmak ve ortalığı kızıştırmak üzere, yazmaya girişmektedirler... (kızıştırdığı) daha da yükseleceği kaygısıyla, birkaç hisse senedi alma arzudur." Bu sahne neyi göstermektedir? Eğer yanılmıyorsam, borsanın küçük tasarrufluların ve küçük oyuncuların ceplerinden beslenme biçimini göstermektedir. İşlemin başarılı olması mümkündür: 1 çünkü, tekrarlalım ki, kot değişimlerini kolayca izlemeye olanak verecek resmi kur yoktur; 2 çünkü simsar-zorunlu aracı-, tüccarlara ve simsarlara tahsis edilmiş olan Borsa tapınağına girme hakkına sahip olmayan küçük insanlara, gerektiğinde yönelmektedir, oysa borsa söz konusu insanların devam ettiği kahvelerin iki adım ötesindedir.¹

Joseph de la Vega'nın kitabının yayımlanmasından yaklaşık iki yüz yıl sonra İstanbul'da da, 1630'larda Amsterdam'da yaşanan borsa oyunlarını andıran "Hava Oyunları" günlük hayatın ortasına gelip oturdu. 1870'lerin başında İstanbul'da yaşanan Hava Oyunlarından yüzyılı aşkın bir süre sonra, yani 1980'lerin başın-

da ise yine İstanbul merkez olmak üzere Türkiye’de bu kez “Banker Krizi” denen olay yaşandı. İşte bu yazımızda kapitalizmin gelişimi sürecinde zaman ve ülke farklılığı gözetmeksizin patlak vermesi ihtimal dahilinde olan, iktisadi boyutunun yanı sıra sosyal boyutu da bulunan finansal krizlere örnek olarak verilebilecek Hava Oyunlarının ve Banker Krizinin gelişimi ve benzeştikleri noktalar anlatılmaktadır.

HAVA OYUNLARI

Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra Osmanlı Devleti’nde merkezîyetçi eğilimler artış gösterdi. Merkezîyetçiliğin bir yansıması olarak ekonomik yaşamda da devletin ağırlığı arttı. Bu bağlamda karayolu, demiryolu, liman, sulama-kurutma çalışmaları gibi altyapı yatırımları gündeme geldi. Ayrıca devlet eliyle altyapı yatırımlarının yapılması yanında burjuvazinin gelişmemiş olması gibi etkenlerle devlet eliyle sanayileşme stratejisinin de benimsenmesinin yansıması olarak büyük ölçekli devlet fabrikalarının kurulduğu bilinmektedir.

Kırım Savaşı, Avrupa finans piyasalarında ödünç verilebilir fon fazlalığının varlığı gibi siyasal ve iktisadi etkenler veri kabul edildiğinde Osmanlı borçlanmasındaki iktisadi etkeni yukarıda ana hatlarıyla çizilmeye çalışılan kamu yatırımlarının finansmanı oluşturuyordu. Kamu yatırımlarının finansman aracı olarak da dış borçlanma ve kaimelerin çıkarılması yoluna gidildi.

İlk kaime, 1840’ta % 8 yıllık faizli olarak tedavüle çıktı. Bunu 1844’teki % 6 faizli ikinci kaime izledi. 1861’e gelindiğinde Fuad Paşa’nın sadareti sırasında Osmanlı para sistemini işlemez duruma düşüren kaimelerin tedavülden kaldırılmasına yönelik girişimler de başladı. Bu bağlamda tedavüldeki kaimeler yerine % 40’ı nakit ve kalanı “esham-ı cedide” denilen % 6 yıllık faizli tahvillerle değiştirildi. Başlangıçta esham-ı cedide için % 50’lik karşılık kuralı getirilmişken 1865’e gelindiğinde karşılık oranı 1/3’e indirildi. Ayrıca dönemselsel olarak bakıldığında 1855’teki Osmanlı Devleti’nin dış borçlanmasında ihraç fiyatının Parvus Efendi’nin belirt-

tiği üzere % 100’e varmasına karşılık 1867’ye gelindiğinde ancak % 50’lik ihraç fiyatıyla uluslararası piyasalara tahvil ihraç edilebilirdi.² Bu da Osmanlı Devleti’nin kredibilitésinin ne denli düştüğünü açıkça ortaya koymaktadır ki, Hava Oyunlarındaki krizde de bu etkenin yoğunluğu görülmektedir. Bu noktada Hava Oyunlarına değinmek gerekmektedir.

Banque de Constantinople’in kurulup bu bankanın remise (dolu borç senedi) ve traiteleri (dolu borç senedi) ciro edilmeye başlayınca İstanbul’daki finans piyasası hareketlendi. Bunun yanında devletin tüccara borcunu belgeleyen “sehim”, “sergi” vb senetlerle ayarı düşük beşlik ve altılık gümüş paraların da alım satımının yapıldığı bilinmektedir. Bu işlemleri, adları “Köse Sarrafı” olan kişiler yapmaktaydılar. Böylece borsa oyunlarının ilk denemeleri de başlamış oluyordu. Ancak esas hareketlilik ve gerçek borsaya giden yol kaimelerin ihracıyla başladı. Kaimelerin faizli oluşu vadeleri yaklaştıkça spekülasyonlara zemin hazırlıyordu. Devletin ödemelerini erteleyeceği söylentileri, spekülasyonların temelini oluşturuyordu. Böylece 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Galata’da önce Havyar Han’da, ardından Komisyon Han’da borsa işlemlerine başlandı. Gayri resmi olarak Galata’da borsanın faaliyete geçişi ile “Konsolit” adı verilen, devletin kısa vadeli borç senetlerinin konsolidasyonu (borcun borç ile ödenmesi) ortaya çıkan faizli iç borçlanma senetlerinin, Kırım Sa-

15 Kasım 1869 tarihinde ihraç edilmiş hamiline ait Osmanlı devlet borçlanması tahvili.

1 Temmuz 1862 tarihinde ihraç edilmiş İzmir-Aydın Osmanlı Demiryolu Şirketi’nin hisse seneti.

Türk Ekonomik Bankası koleksiyonu.

vaşı neticesindeki harp masraflarının finansmanında dış kaynaklı kredi kullanımı ve tüketim toplumuna geçişin göstergesi olarak 1854 tarihli dış kaynaklı tahvil ihracı sonrasında, bu tahviller üzerinde her türlü borsa oyununun denenmesine zemin hazırladı.

1860’lardan itibaren Galata Bankerleri, saraydan vezirlere, ülkenin en uzak köşesindeki çiftçiden esnafa kadar uzanan bir ağ kurdular. Ülkenin milli geliri ve dışarıdan alınan borçların önemli bir kısmı borsa oyunları, tefecilik, murabaha işlemleriyle Galata Bankerleri’nin eline geçmeye başladı. Bu yıllarda yabancı menşeli malların cazibesi halkın tüketim eğiliminde değişime neden oldu. Buna karşılık mevcut gelirler, bu tüketim eğilimini karşılamaktan oldukça uzaktı. Bu nedenle kimi aileler gelirlerinin önemli bir kısmını borsada oynamaya, yerli-yabancı piyangolu devlet ve şirket tahvilleri almaya ayırdılar.

İstanbul’da merkezi Havyar Han olmak üzere, kenar mahallelere kadar taşınmış olan sarraflar, halkı o zamanlar “Hava Oyunları”

1870 tarihli İstanbul Borsası Tüzük Tasarısı.

denilen bir tür borsa oyununa alıştırdılar. Söz konusu dönemde ortada gezen seyyar sarraflar türemişti. Bunlar, kapı kapı dolaşıp tahvil pazarlıyorlardı.

Konsolite üzerine hava oyunlarını belki de en güzel anlatan yazılı belge 1871'de kurulan "Dersaadet Tahvilat Borsası"na komiser olarak atanan Abidin Bey'in 1874'te basılan kitabıdır.³ Abidin Bey'in Joseph de la Vega'nın kitabından haberdar olduğu bilinmemektedir. Ancak Abidin Bey'in kitabının, konusu ve borsaya olan yaklaşımı açısından Joseph de la Vega'nın kitabını andırdığını söylemek mümkündür.

Abidin Bey'e göre konsolidin alışverişi iki çeşittir:

...biri faizi ne ise akçe verip eshamı aynen almaktır. Esham-ı nukuttan böyle aynen konsolide alanlar, gayet isabet ederler; zira pek sağlam ve elverişli faiz almış olurlar. Diğer nevi ise hava oynamaktır... Konsolide hava muameleti... bir kumardır. Şöyle ki, konsolidenin fiyatı, bugün mesela elli kuruş iken, zatin biri ümit eder ki fiyatı terakki edecek, diğer bir zat zanneder ki tenzil edecek... Bilfarz borsada bir adama çıkarda 10.000 liralık konsolidin havasını elli kuruşa satarım diye bağırır, kendisinde ise 10.000 liralık değil aynen belki

bir katme konsolide dahi olmasa caizdir. Karşısında diğer bir kimse çıkar ben kamilen aldım, der. Bunun dahi nakdi 10.000 değil, topu topu seksen yüz lirası var. Ondandan sonra konsolide elli kuruş yirmi paraya çıktı mı 10.000 konsolide alırım, diyen bahsi kazanmış ve yirmi para farkından hasıl olan 5.000 kuruş almış ve satan 5.000 kuruş zarar etmiş olur.

Hava oyunlarının artışı nedeniyle büyük haksızlıkların ve şikâyetlerin olduğunu, bunun için de 1871'de bir nizamname çıkartıldığını belirten Abidin Bey, Haydar Kazgan'a göre "belki de bilmeyerek veya farkına varmadan finans sömürüsünü dile getirmiştir."⁴ Abidin Bey'e göre hava oyunlarında kişilerin % 98'i kaybetmekte, sadece % 2'si kazanmaktadır. Kazananlar için isim açıklamaksızın yalnızca "Galataca malumdurlar" tabirini kullanan Abidin Bey'in asıl üzerinde durduğu konu kaybedenlerdir.

Abidin Bey kitabı boyunca verdiği örneklerle görüşlerini ispattırmaya çalışmaktadır. Ona göre hava oyunu kadar kişinin kendisinin ve malının düşmanı olan başka bir şey yoktur. Onun bu sonuca varmasına neden olan kişilerin 20 senede alın teriyle kazandıklarını 20 gün içerisinde borsada tüketiklerine tanık olmasındır. Bunun sonucu da parçalanmış aileler, intiharlarla sünen hayatlar, yıkılan geleceklerdir. Abidin Bey borsaya zengin olma hayaliyle gelen kişilere "safdil", borsadaki araçları ise "hilekârlar" diye nitelendirmektedir. Hilekârlar, safdilleri her türlü hile, yalan ve sahtekârlıkla hava oyununa alıştırdılar ve bir kere alışan kişinin kurtulması son derece zordur. Çünkü kaybeden intikam almak peşine düşer ve tabii ki spekülasyonlar eksik olmaz. Safdil kendini kaybeder kaybeder işin ustası olarak görür, ardından da nereden çıktığı belirsiz söylentilere, örneğin "devlet yeni istikrazda bulunacak" türü söylentilere inanır. Üstelik o kendini bunu bilen ilk ve tek kişi olduğunu sanır. Bunun üzerinde borsaya koşarak kaybettiklerinin acısını çıkartmak için elinde ne kaldıysa oynar ve yine kaybeder.

Diğer bir kaybedişse piyasaya yeni giren bir safdilin, piyasayı bilmeyişinden mubayaacının ya-

rarlanmasıyla gerçekleşir. Piyasaya yeni giren safdil, örneğin 20 bin konsolite alacağını söyler ve konsolite yatırımcıya alacak olan mubayaacı, aldığı fiyatın üzerinde bir fiyattan aldığı söyler ve aradaki farkı cebine atar. Konsolite satışında da sattığı fiyatın altında bir fiyatla satışta bulunduğunu söyleyerek aradaki farkı yine cebine atar. Dolayısıyla kaybeden de, kazanan da aslında kaybetmektedir. Ayrıca bazı spekülatörlerin çıkartıkları söylentiler de safdillerin mubayaacıdan ellerindeki konsolite zararına dahi çıkartmalarını istemelerine yol açar ki, bu da eklenince kaybedişin boyutu ve kaçınılmazlığı açıkça ortaya çıkar. Aynı konsoliteyle sürekli büyük oyuncular iş çevirir. Safdillerden söylenti mukabili ucuza kapattıkları konsolite "devlet yeni istikrazda bulunacak ve bu da konsolite fiyatını yükseltecek" türü yeni söylentiler yayarak yüksek fiyattan safdillere yeniden satarlar.

Abidin Bey bu örneklerin ardından kişilere konsolite oynamalarını önerir. Ancak paraları varken konsolite alıp 6 ayda bir faizini alanların bunun dışında olduğunu, aksi halde zarar etmelerinin mutlak olduğunu belirtir. Mubayaacıların kendi namlarına konsolite almadıkları vurgusunu yaptıktan sonra hava muameletini icra edenlerin hiçbir sanat ve meslekleri olmadığı halde çalıştıkları odalar için yüksek kiralar ödeyip, uşaklarına yüksek ücretler verdiklerini belirtir, kendilerinin ve ailelerinin geçimi için ayda 200-300 lira gibi yüksek harcamalarda bulunup, bu geliri elde etmek için safdilleri kandırmaktan başka da çarelerinin olmadığını noktalar.

Abidin Bey'in tasvir ettiği tablo göz önüne alındığı zaman, yatırım-tasarruf dengesizliği ve hukuksal düzenlemeden yoksunluğun, hava oyunlarının iki önemli dinamiğini oluşturduğu anlaşılır. Hava oyunlarına konu olan hazine iç borçlanma senelleri kamu harcamalarının finansmanında ve bu bağlamda daha önce belirttiği gibi altyapı ve devlet eliyle sanayi kurma teşebbüslerinin finansmanında kullanılmak üzere çıkarılmıştı. Devletin borcunu ödeyemeyeceği yönündeki söylentilerin ardında dedikodu yapma tutkusunun yanı sıra, gerçekten de, ya-

pılan yatırımların maliyetlerini karşılayacak boyutta gelir elde etme olanağından yoksun, bir anlamda verimsiz yatırımlar olmasından ileri gelmekteydi. Ayrıca mevzuatın olmaması, yani 1871'e kadar kıymetli kâğıt alışverişinin yazılı yasal düzenlemelere dayalı olarak gerçekleşmemesi spekülasyonlara açık bir piyasa yapısını desteklemiş ve tıpkı 1980'lerin başında yaşanan Banker Krizi'ndeki gibi Hava Oyunları'nda da mevzuatın çıkartılması sonrasında muhayaacıların hareket kabiliyetlerinin sınırlanmasının ardından benzer bir krizin yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştı.

BANKER KRİZİ

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın Türkiye'ye empoze ettiği ve büyüyen Türk burjuvazisinin de yeni pazarlara açılma isteğinin etkisiyle gerçekleştirilen 24 Ocak Kararları ana hatları ile ithalatın serbestleştirilmesi, Türk Lirasının aşırı değerlendirilmesine son veren gerçekçi kur uygulamasına geçilmesi, ihracatın, yabancı sermayenin özendirilmesi, ihracata sigorta ve finansman ile kurumsal destek sağlanması, aşamalı olarak sübvansiyonların azaltılması ve fiyat denetimlerinin kaldırılmasından oluşuyordu.

24 Ocak Kararlarının Türkiye ekonomisine en temel etkisi, ihracatta yaşanan sürekli artışta görülmüştür. Yerli girişimcilerin iş hacimleri artmış, bu da onların dış piyasalarda tutunabilme ve pazar paylarını artırabilme amacıyla işletmelerinde yeni yatırımlara gitme, yani dönüştürme zarureti heraberiye getirmiştir. Girişimciler yeni yatırımlarında finansman olarak öz kaynaklarının yanında yabancı kaynak kullanımına da gitmişlerdir. Bu bağlamda daha çok banka kredileri ve tahvil arzında bulunmuşlardır.

24 Ocak Kararlarının ardından iki tip girişimci ile karşılaşılır. Biri ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin sonuçlarına adapte olabilen ve ihracatçı işletme konumuna dönüştürülen büyük ölçekli işletmelere sahip girişimciler, diğeri ise ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin yansıması olarak dış ticarete serbestleşme süreci sonrasında mevcut ulusal pazar

Halka hizmet böyle olur

BANKER KASTELLİ
gelirde ve güvendede yine öncü

%55 net gelir

gelir oranlarını yeniden yükselttik.

BANKER KASTELLİ
Menkul Değerler Yatırımcıları A.Ş.
Ticaret Sicil No: 27000

payını da kaybetmekle karşı karşıya kalan, yeni sisteme adapte olamamış, yani dönüşmemiş nispeten küçük ölçekli işletmelere sahip girişimciler.

Büyük ölçekli işletmelere sahip girişimcilerin yeni yatırımlara gittikleri ve bu yeni yatırımların finansmanında da daha çok yabancı kaynak kullandıkları görülmektedir. Banka kredileri ve çıkardıkları özel tahviller yoluyla bu ihtiyaçlarını finans piyasalarından karşılıyorlardı.

Nispeten küçük ölçekli işletmelere sahip girişimciler de başlangıçta 24 Ocak Kararları sonrasında yaşanan dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla yabancı finansmana başvurmuşlardı. Ancak 1981'in sonlarından itibaren sistem oturmaya başladıktan sonra bankalar, yeniden örgütlenme yeteneği göstermeyen işletmelerin, yani dönüşmeyen işletmelerin, kredi taleplerini karşılama hususunda istekli davranmadılar. Yatırım maliyetlerini finanse etmekten uzak bu dönüşmeyen işletmeler, önceden aldıkları kredi, ana para ve faiz ödemelerinin vadesinin de gelmesi karşısında bankerlerden yüksek faizle borçlanma yoluna gitmeye başladılar. % 100'ler seviyesine varan ve çoğu zaman bu oranı dahi aşan faiz oranlarıyla yapılan borçlanma, günü kurtarmanın ötesinde bir yarar sağlayamadığından bu tür işletmelerin pek çoğu iflas etti.

Bu dönemde bankerler kesiminde de önemli dönüşümler yaşandı. Bankerler cephesinden bakıldığında, mevcut hukuksal boşluk neticesinde sektöre pek çok niteliksiz ve finansal temelden yoksun kişiler gelmişti. Bu arada başlangıçta bankaların nama yazılı olmayan mevduat sertifikalarını

tasarruf sahiplerine satma işlevini gören bankerler, zamanla sektörde yaşanan hızlı rekabet karşısında tasarruf sahiplerine ödemeyi taahhüt ettikleri faiz oranlarının % 100'lerin üzerine çıkabilmesine yol açarak kendi sonlarının da temellerini attılar. Böylesi yüksek faiz oranlarını vermeyi taahhüt etmelerinin yanında vadesiz borçlanmaya vadeli faizi vererek de etki-tepkinin süratının artmasını ve sektörün krize girmesinin süratlenmesine de zemin hazırladılar. Dönüşmeyen işletmelerin bankalardan borçlanma olanağını yitirmeleri sonrasında, bankerlik kuruluşlarının da taahhüt ettikleri yüksek faiz maliyetini karşılayabilmek için batış sürecine giren bu tür firmalara yüksek faizle kredi vermeye yönelmeleri bitiş sürecinin bir diğer etkeni olmuştur. Kimi yazarlar bankerlik kuruluşlarının bankalar gibi istihbarat olanaklarına sahip olmadığını, bu nedenle geriye dönebilirliği olmayan batık krediler verdiklerini ileri sürmüşlerdir. Ancak bu iddialar bankerlerin girdiği darboğazı açıklamada yetersiz kalmıştır. Çünkü bankerlik kuruluşlarının taahhüt ettikleri yüksek faizi ödeyebilmeleri için riskli yatırımlarda bulunmanın dışında çok fazla seçeneklerinin de bulunmadığı söylenebilir. Ekonomi yazarı Osman Ulagay'ın belirttiği üzere 1981 yılında yalnızca Ankara'da 830 civarında bankerin bulunduğu bilinmektedir.⁵ Böylesi bir sayısal büyümeye karşılık sektörel büyümenin sınırlılığı karşısında yasal düzenlemelerin de yetersizliği eklendiğinde bir kısır döngü oluşumu başlamıştır.

Piyasada yaşanan bankerlerin faaliyetlerini düzenleyecek yasal mevzuata duyulan ihtiyacın sonucu olarak 1981 yılı sonlarında yasal düzenlemeler gündeme geldi. 11 Eylül 1981'de çıkarılan yasayla bankerlerin reklam vermeleri izne bağlandı. Ardından 23 Aralık 1981 tarihli tebliğle bankerlik kuruluşlarının yedek akçe toplamalarının 200 milyon olması öngörüldü. Bu sınırlandırmalar pek çok küçük ve orta ölçekteki bankerlik kuruluşunun batış sürecini hızlandırdı. En büyük bankerlik kuruluşlarından birisi olan Banker Kastelli'nin ödeme güçlüğüne girerek yurtdışına kaçışı ve bir diğer kuruluş olan MEBAN'ın da

Banker Kastelli, Cevher Özden yargı önünde.

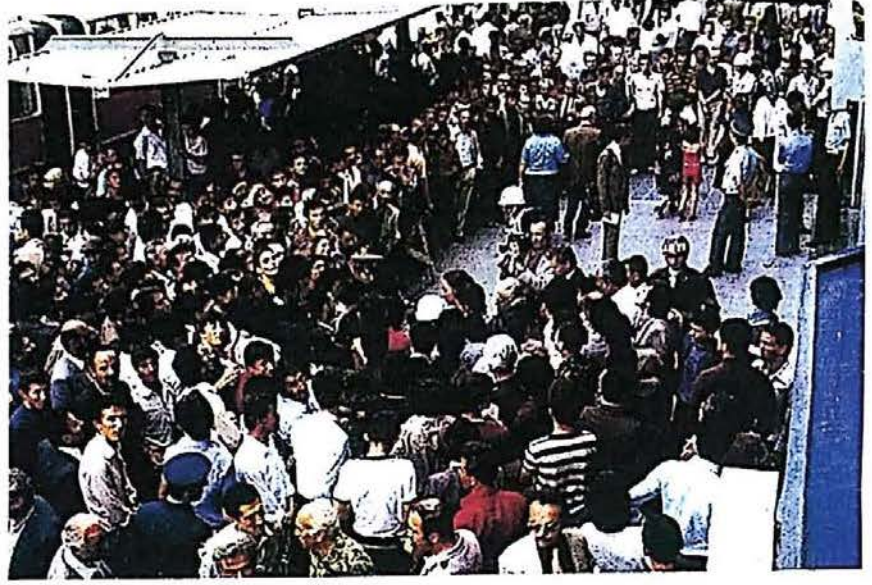
Bankerzedeler.

ödeme gücüne girerek ana para ve faiz ödemelerini durdurarak ihtisas bankasına dönüşme çabası içerisine girmesi sonrasında banker krizi çok daha ileri boyutlara vardı. Bunun üzerine 7 Temmuz 1982'de "Bankerzedeler Kararnamesi" ve 11 Ağustos 1983'te "Bankerzedeler Yasası" çıkartıldı.

Finans sistemindeki bu kriz dalgası, 1983 ve 1984 yıllarında dört gruba ait olan beş bankanın Hisarbank/Kozanoğlu-Çavuşoğlu Grubu-1983; İstanbul Bankası/Has Holding-1983; Ortadoğu İktisat Bankası(Odibank)/Kozanoğlu-Çavuşoğlu-1983; Türkiye Bağcılar Bankası (Bağbank)/Sürmen Grubu-1984 iflasıyla son bulacaktır. Bu bağlamda beş gruba ait batan dört bankanın oluşturduğu 1983-1984 banka krizinin de 1981-1982 Banker Krizinin devamı olarak görülmesi mümkündür. Böylece banker krizi olarak nitelendirilen finans krizi 1984'te sona ermiştir.

SONUÇ

Yukarıda ana hatları ile anlatılan her iki olayda da benzer yanlar bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Hava Oyunları'na konu olan konsolidler başta demiryollarının finansmanı olmak üzere kamu yatırımlarının finansmanında kullanılmak üzere çıkartılmıştı ve bu dönemde yapılan kamu yatırımlarının kredi

maliyetlerini karşılayabilecek düzeyde kazanç getirmediği de görülmektedir ki, bu da hava oyunlarında devletin borçlarını erteleyeceği veya ödeyemeyeceği yönünde spekülasyonların sıkça dile getirilmesi ve kabul görülmesine imkân vermişti.

1980'lerin başında yaşanan Banker Krizinin ortaya çıkışında da yine getirisi maliyetini bile karşılayamayan verimsiz yatırımların finansmanında tahvillerin ve banker kredilerinin kullanılması etkili olmuştu. Ancak hava oyunlarına konu olan yatırımların aksine 1980'lerde banker krizinin yaşanmasına kadar uzanan süreçte ortaya çıkan yatırımlar verimsiz özel kesim yatırımları idi.

Aynı topraklar üzerinde yaklaşık 100 yıllık arayla ortaya çıkan her iki finansal kriz değerlendirildiğinde, verimsiz yatırımların finansmanında yabancı kaynak kullanımına gidilmesinin ne denli olumsuz sonuçlar doğurabileceğini göstermesi açısından oldukça önemli olduğu anlaşılır. Ayrıca her iki dönem de hukuksal düzenlemelerin yetersizliği, yani finansal faaliyetlerin yasal zeminini oluşturacak düzenlemelerin olmaması bir diğer ortak noktadır. Bu her iki dönemde de görülen yasal düzenlemelerin yetersiz oluşu, Türkiye'de ekonomik özgürlük kavramının ne denli yanlış anlaşıldığını ve bu yanlış anlaşılmanın ne denli büyük boyutlara varan krizlere yol açabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle günümüzde devletin işlevlerini daraltma çabaları itibariyle

bakıldığında, devletin asli görevleri arasında olan adalet görevini yerine getirebilir olması için etkin iktisat politikaları uygulama kudretinin de desteklediği bir yasal düzenleyiciliğe ihtiyacı vardır. İncelenmeye çalışılan her iki kriz de bu açıdan bakıldığında önemli birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık Ekonomisi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar*, c. 2, çev. M.A. Kılıçbay, Gece yay., Ankara 1993, s. 83.
2. Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tut-saklığı*, yay. haz. Muammer Sencer, May yay., İstanbul 1977, s. 34.
3. Abidin Bey, *Konsolid, Hava Oyunları, İstikrazat*, İstanbul 1291 (1874).
4. Haydar Kazgan, "Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul'daki Esham ve Tahvilat Borsası ve Borsa Oyunları", *Toplum ve Bilim*, Sayı 2 (1977), s. 161.
5. Osman Ulagay, *24 Ocak Kararları Üzerine*, İstanbul 1983, s. 89.

KAYNAKLAR

- Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık Ekonomisi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar*, Cilt 2, çev. M. A. Kılıçbay, Gece yay., Ankara 1993,
- Haydar Kazgan, "Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul'daki Esham ve Tahvilat Borsası ve Borsa Oyunları", *Toplum ve Bilim*, 2, (1977).
- Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, TEB Yay., İstanbul 1991.
- Haydar Kazgan, *Tarih Boyunca İstanbul Borsası*, İMKB yay., İstanbul 1995.
- Haydar Kazgan, ve diğerleri, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, 2. Cilt, İMKB Yay., İstanbul 1999.
- Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tut-saklığı*, yay. haz. Muammer Sencer, May Yayınları, İstanbul 1977.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, 2. basım, Dergah Yayınları, İstanbul 1994.
- Zafer Toprak, "İktisat Tarihi", *Türkiye Tarihi*, Cilt 3, 5. basım, Cem yay., İstanbul 1997.
- Osman Ulagay, *24 Ocak Deneyimi Üzerine*, İstanbul, 1983.